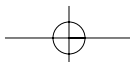
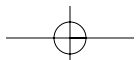
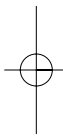
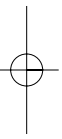

Mile Bogović
Gospić

GLAGOJICA
KAO
HISTORIOGRAFSKI
PROBLEM

Glagoljica je pismo s ideološkom podlogom. Kao takva ona je pogodovala širenje nekih ideja, ali je zato u isto vrijeme bila je smetnja za širenje nekih drugih ideja: vjerskih, kulturnih, nacionalnih i sl. Zato je historiografija o glagoljici jako ideološki obojena. Pogodnost za ideološko iskorištavanje bila je tim veća što se nema sigurnih podataka kada je glagoljica nastala i tko joj je autor. Zato je bilo moguće prema raznim ideologemima premještati mjesto nastanka i mijenjati imena njezina tvorca. Tako danas imamo o njezinu nastanku mnoštvo teorija, ali nijedna se ni danas ne nameće toliko uvjerljiva da bi činila ostale nekorisnima ili suvišnima. Ovdje želim iznijeti neke razloge zašto su se u prošlosti jedni borili za uporabu glagoljice, a zašto su neki bili protiv. Mnogo puta nisu bili glavni oni prvotni razlozi, tj. da se na najpogodniji način sačuva i prenesu poruka, nego da se proširi odnosno suzbije širenje jedne ideologije i životnog nazora: vjerskog, kulturnog, nacionalnog, političkog i sl. Historiografija nije bila imuna od tih ideoloških uvjetovanosti.

Dodatnu složenost pitanje je dobilo s činjenicom što postoje dva slavenska pisma: glagoljica i ćirilica, a izvori o postanku slavenskog pisma spominju samo jedno. Glagoljica je sačuvana na katoličkom Zapadu, ili bolje među Hrvatima. I pored toga što je najraširnije mišljenje da su jedno i drugo pismo nastali u istom misionarskom zamahu, potrebno je vidjeti je li takav zaključak u skladu sa znanstvenim rezultatima, ili pak rezultat potrebe neke ideologije.

Glagoljica i ćirilica u nekim vremenskim razdobljima postaju za jednu stranu simboli povezivanja, a za drugu simboli razdvajanja. Zato će ta dva pisma ideolozi sveslavenskog narodnog i crkvenog jedinstva nastojati prikazivati da izlaze iz istog stabla.

Mile Bogović:
**Glagoljica kao
 historiografski problem**

Žitja Ćirila i Metoda govore samo o jednom pismu¹, a tako i spis Ćrnorisca Hrabra.² Ćitajući te tekstove ne može se čovjek oteti dojmu da je riječ o ćirilici, koja je nastala iz grčke uncijale. Hrabar točno kaže koja su slova nastala po grčkim slovima, a koja je trebalo stvoriti nova.³ Pored svih natezanja, ne može se reći da je tu riječ o glagoljici. U Hrvatsku je navodno glagoljica došla iz Moravske preko Bugarske. U Moravskoj nemamo nijednog slova upisana u čvrstu materiju, a za Bugarsku znamo da je ondje 893. na državno-crkvenom saboru uvedena ćirilica. Nakon toga dobit će ćirilica potporu među svim pravoslavnim Slavenima. Teško je onda shvatiti da su upravo na tom prostoru nastali najstariji sačuvani glagoljski kodeksi. To je još manje vjerojatno ako se iza imena zagonetnog Ćrnorisca Hrabra krije sam bugarski car Simeon, stvarni autor uvođenja ćirilice na spomenutom saboru. Njegovo carstvo obuhvaćalo je područje današnje Makedonije i Srbije do Beograda.

Ta slaba argumentacija za glagoljsko autorstvo Ćirila i Metoda koristi se na drugoj strani katkada za dokazivanje ne samo da je glagoljica izvorno hrvatsko pismo, nego i za dokazivanje da Hrvati nisu porijeklom Slaveni.

Za one koji glagoljicu smatraju nezakonitom biljkom u kršćanskom vrtu tražeći njezina tvorca tražili su krivca (heretika), a oni koji su u njoj vidjeli vjersku i kulturno vrednotu, u njezinu tvorcu vidjeli su sveca i velikana. To se može pratiti kroz cijelu njezinu povijest, a posebno je to došlo do izražaja u XX. stoljeću.

GLAGOLJSKO BOGOSLUŽJE KAO KAMEN SPOTICANJA IZMEĐU ZAPADNE I ISTOČNE CRKVE

Budući da je glagoljica nastala iz evangelizacijske potrebe, njezinu uporabu je diktirala ta potreba. Temeljni stav srednjovjekovnog misionara jest: za širenje kršćanstva koristiti po mogućnosti samo kršćanska sredstva. Ako je moguće i poganska pisma nadomjestiti kršćanskim, treba to učiniti.⁴ Nije zato bez temelja tumačenje da je prvo glagoljsko slovo nastalo od križa, temeljnog obilježja kršćanstva. Kršćanin svaki posao počinje s križem.⁵ U novije vrijeme pojavilo se tumačenje da su sva slova izvedena iz Kola koje sadrži svu temeljnu kršćansku simboliku.⁶ Ako je to tako, onda je glagoljica najizvornije kršćansko pismo.

Po sebi to pismo bilo bi jednako pogodno za evangelizaciju na svim prostorima, ali ipak je bila uzrok čestih nesporazuma između Istočne i Zapadne Crkve. Ona je, naime,

čvrsto vezana uz (staro)slavenski jezik i knjige, a o tome nisu Istok i Zapad imali jednako gledanje. Na istoku je bilo dosta razvijenih kultura i jezika, a i naobrazba je bila na mnogo višoj razini, pa je sasvim razumljivo bilo da se evanđeoska misao pretoči u narodni jezik. Zapad nema prakse nelatinskog bogoslužja, pa razlike u liturgiji postaju tada sve više sumnjive za pravovjerje, postoji strah da se od različitosti jezika ne dođe do različitosti nauka. Zapad su preplavili barbari i samo su latiničko pismo i latinski jezik mogli izraziti puninu evanđeoske pouke. Sve do II. vaticanškog sabora ovdje je postojao određeni strah da se prericanjem kršćanske poruke na narodnom jeziku ne iznevjeri pravi smisao evanđelja. Zato su i pismo i staroslavensko bogoslužje dugo bili pod sumnjom. Na našim prostorima može se taj stav jako lako uočiti ako se prati prelaženje glagoljaškog prostora iz zapadne u istočnu sferu, i obratno.

a) Do kralja Tomislava Dalmacija je bila pod jakim civilnim i crkvenim utjecajem Bizanta i glagoljica i staroslavensko bogoslužje normalno su se razvijali. Kada je za vrijeme Tomislava Dalmacija došla pod upravu hrvatskog kralja, a u crkvenom smislu pod rimskog biskupa, glagoljica i staroslavensko bogoslužje postaju problem. Uporabu jednoga i drugoga, kad se već ne može skroz dokinuti, trebalo je svesti na minimum.⁷

b) Problema nestaje kada se Bizant ponovno vraća u Dalmaciju u vrijeme slabih hrvatskih kraljeva. Ponovno se on javlja u vrijeme kada Krešimir IV. i Zvonimir uz pomoć papa vraćaju Dalmaciju pod svoju vlast i pod papinsku jurisdikciju. No praksa je tada već toliko jaka da ju se moralo tolerirati, ali ne i podržavati. Staroslavensko bogoslužje može postojati, ali glagoljaši trebaju naučiti latinski.⁸

GLAGOLJSKO BOGOSLUŽJE KAO MOST ZA SJEDINJENJE IZMEĐU PRAVOSLAVNE I KATOLIČKE CRKVE

To je trajalo sve dok nije uočeno da bi upravo ta jedinstvena praksa unutar zapadne Crkve mogla postati vrata za povezivanje s istočnom Crkvom. To se dogodilo u XIII. stoljeću u vrijeme kada je između Istoka i Zapada uspostavljeno, doduše prisilno, političko jedinstvo (Latinsko carstvo na Bosporu 1204. — 1261.), pa se pokazala šansa da se uspostavi također crkveno jedinstvo. Kad je zapadna Crkva uočila tu šansu u glagoljici i staroslavenskom bogoslužju, ne samo da im se nije više protivila nego je nastojala da tu praksu osnaži i ojača. Ona od tada ima funkciju približavanja

Mile Bogović:
**Glagoljica kao
 historiografski problem**

svih Slavena Katoličkoj crkvi. Taj novi odnos izražen je u pismu pape Inocenta IV. senjskom biskupu Filipu 29. ožujka 1248. godine.⁹ Naime, pravoslavni Slaveni nisu se trebali bojati da će im sjedinjenjem s Rimskom crkvom biti nametnut latinski jezik u liturgiju jer i unutar Rimske crkve postoji već praksa slavenskog jezika u liturgiji. Rimska kurija tada tiska knjige za naše glagoljaše, osniva za njih škole, uvodi staroslavenski jezik i glagoljicu na svoje učilište u Rimu (Propaganda). Imamo slučajeve kada Rim brani glagoljaše čak i od nekih akcija senjsko-modruškog biskupa. Biskup Marijani morao se opravdavati pred Rimom da nema nakanu dokinuti glagoljicu nego samo prisiliti glagoljaše da uče latinski jezik.¹⁰

GLAGOLJSKO BOGOSLUŽJE U SLUŽBI SLAVENSKIH I NACIONALNIH IDEOLOGIJA

Svoju prvotnu vjersku komponentu glagoljsko bogoslužje sačuvati će do kraja. I dalje je pod crkvenim vidom glagoljica igrala veliku ulogu u ekumenskim planovima.

No s vremenom staroslavensko bogoslužje će postati sastavnicom plana opće slavenskog ujedinjenja, a poslije i hrvatskog nacionalnog identiteta.

Crkva je svojom uporabom čuvala i usavršavala jezik svojih liturgijskih knjiga i time razvijala općenito jezičnu kulturu među Slavenima. U vrijeme kada se razvija ideja o slavenskoj uzajamnosti, staroslavensko bogoslužje tretira se kao zajednička osnova katoličkim i pravoslavnim Slavenima. Njih su svojim životom povezala dva učena Grka: Ćiril i Metod, koji su došli među Slavene s Istoka, ali su podržavali vezu sa Zapadom. Njih se veliča ne samo kao crkvene svece, nego i kao ideologe slavenskog jedinstva. Oba slavenska pisma, glagoljicu i ćirilicu, potrebno je vezati uz tu dvojicu braće. Jezik crkvenih knjiga počeo se smatrati kao zajednički slavenski jezik i kao osnova za stvaranje slavenskog jedinstva: slavenska lipa ima više grana. Pod granama se misli na razne nacije. Glagoljica i ćirilica smatraju dva pisma za isti slavenski književni jezik.

Borci za vjersko jedinstvo nađoše se ruku pod ruku s borcima za sveslavensko jedinstvo. Najveći pobornici takvog slavenskog i kršćanskog jedinstva bili su u upravo Hrvati: Juraj Križanić u XVII. stoljeću i Josip Juraj Strossmayer¹¹ u XIX. stoljeću. Križanić je suvremenik Bartola Kašića koji je prvi javno osporio autorstvo glagoljice sv. Jeronimu i pripisao ga Konstantinu-Ćirilu.¹²

Razvojem te ideje sve više raste kult sv. braće Ćirila i Metoda, koji se i u vjerskom i u kulturnom pogledu smatraju temeljem tog zajedništva. U XIX. stoljeću teoriju o ćirilometodskim izvorima glagoljice podržali su i formulirali najistaknutiji slavisti i ona je postala gotovo konačni okvir unutar kojega se mogu precizirati neke nijanse, ali sve izvan tog okvira kvalificiralo se i kvalificira neznanstvenim područjem.

No već u XIX. stoljeću, stoljeću formiranja modernih nacija, dolazi do novog vrednovanja glagoljice i staroslavenskog bogoslužja. To u mnogo slučajeva postaje sastavnica nacionalnog identiteta. Što znači da ulazi u sferu politike i politikanstva. Probudena nacionalna svijest isticala je sve osobine i vrednote pojedinih naroda kao i sve ono po čemu se razlikuju od drugih. Gdje se upotrebljavala glagoljica i staroslavensko bogoslužje bilo je jasno da je to povijesno hrvatsko područje, pa je to bio snažan dokaz u rukama hrvatskih domoljuba protiv talijanskih presizanja u Dalmaciji, i Istri. Talijanima je bilo, dakako, stalo da dokažu kako na tim prostorima nekada glagoljice nije bilo, odnosno da se ona nezakonito koristila. Za dokazivanja hrvatstva nekog područja ima glagoljica jaku dokaznu moć. Zato njihovi politički protivnici nastoje koliko god mogu osporiti zakonitost njezine uporabe i postavljati u pitanje njezinu uporabu u prošlosti. Tu vidimo razlog zašto su Hrvati u Dalmaciji i Istri cijenili glagoljicu kao najveće blago. Koliko je to pitanje bilo ispolitizirano govori nam slučaj u senjskoj i modruškoj biskupiji. Tu nisu bile prisutne talijanske teritorijalne pretenzije. Ondje je vladao strah od pretenzija s istoka, otkuda se pod vidom zajedničkog jezika širila ideja o zajedničkoj vjeri i naciji. Tako je nekadašnji ugledni senjski profesor na teologiji u Grižanama zapalio sve što je bilo glagoljskoga, da se zametne svaki trag tom »vlaškom pismu«. A kada je 1893. razaslan po župama biskupija senjske i modruške staroslavenski misal u koji je Dragutin Parčić vratio hrvatsku redakciju, u mnogim župama došlo je do otvorene pobune. Da bi u nekim slučajevima župnici spasili sebe i svoju imovinu, morali su prestati moliti iz »črlljene knjige« iz koje se molilo »Oče naš, *iže jesi*«, tj. kao u pravoslavnim crkvama.¹³

Stvaranjem države južnoslavenskih naroda obnovljeno je i oduševljenje za crkveno i narodno jedinstvo. U radu na konkordatu planira se uvođenje staroslavenskog bogoslužja na cijelom hrvatskom jezičnom prostoru. Kako se trošila ideja o južnoslavenskoj bratskoj zajednici, tako su se javljali

Mile Bogović:
**Glagoljica kao
 historiografski problem**

pokušaji da se dokaže kako ta naša drevna baština uopće nema zajedničke korijene s ćirilicom i sa sv. braćom Ćirilom i Metodom. Bujaju također teorije o neslavenskom porijeklu Hrvata i njihova pisma glagoljice. Ta tendencija bila je jaka za vrijeme drugog svjetskog rata i »Nezavisne Države Hrvatske«. Znakovito je da je povratkom ideje jugoslavenstva 1945. pogubljen Kerubin Šegvić, koji je zastupao teoriju o gotskom porijeklu Hrvata i o nećirilometodskom porijeklu glagoljice.¹⁴ Takve ideje mogle su se dalje razvijati samo u hrvatskoj emigraciji.

Uspostavom samostalne hrvatske države 1991. godine osjeća se ponovno buđenje želje da se i hrvatskom narodu i hrvatskom pismu nađu drugi korijeni od onih (jugo)slavenskih. Ideološke naslage oko fenomena glagoljice još su tako čvrste da će proći mnogo vremena da se o toj tisućgodišnjoj hrvatskoj kulturnoj vrednoti može govoriti onim govorom kakav ona zaslužuje. Mislim da treba predbaciti hrvatskim znanstvenicima da nisu dosta vrednovali ulogu hrvatskog glagoljaštva unutar slavenske kulture. Ispada da smo mi ovdje neka kolonija u koju je došla glagoljica odnekud izvana. No kada se gleda gdje se nalaze najstariji i najvredniji glagoljski spomenici, vidimo da su oni na ovom našem području. Također kada se gleda vremenski kako se dugo glagoljica negdje upotrebljavala, možemo reći da nijedan narod ne može dokazati ni svoje desetljeće, a mi možemo dokazati svoje glagoljsko tisućljeće.¹⁵

BIJEŠKE

¹ *Žitja Konstantina Ćirila i Metodija i druga vrela.* — Preveo i protumačio Josip Bratulić, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1985., str. 70 — 71.

² *Žitja*, str. str. 161 — 162.

³ Hrabar kaže: »A ovo su slavenska slova, kako ih valja pisati i izgovarati: a, b, v, i tako dalje do ę. Od njih su 24 slična grčkim slovima, a to su ova: a, v, g, d, e, z, i, th, ĭ, k, l, m, n, ks, o, p, r, s, t, u, f, h, ps, ω, a 14 su po slavenskom jeziku, i to su ova: b, ž, ž, c, č, š, št, ъ, њ, њ, њ, ę, ю, ô, ę« (nav. dj. str. 161 — 162). Bratulić u svom komentaru kaže da sličnost s grčkim slovima nije po načinu pisanja (grafijska) nego po glasovnoj podudarnosti i po poretku u azbučnom redu (str. 162, bilj. 7). Katičić pak prigovara Japundžiću zbog toga što ne uvažava dokaze koje je Kuljbakin iznio u prilog tvrdnji da Hrabar govori o glagoljici a ne o ćirilici (Uz pitanje o postanku i starosti glagoljice, *Croatica*, 42 — 44, Zagreb 1996., str. str. 190), ali izbjegava iznijeti mišljenje na temelju svojih istraživanja. Filolozi poznaju zakonitosti svoje struke bolje nego povjesničari, ipak mi se čini da je u slučaju Hrabra već na prvi pogled uočljivo da je riječ o ćirilici. Ako bi Hrabar imao u vidu glagoljicu.

⁴ Poznato je da je car Konstantin napustio stari Rim jer je bio poganski i na Bosporu izgradio kršćanski Novi Rim.

- ⁵ Njihov osnovni zadatak nije bio opismenjivanje nego evangeliziranje. Budući da je za evangeliziranje bilo potrebno i opismenjivanje, oni su se svojski prihvatili i tog posla, ali vodeći brigu o svojem osnovnom zadatku. Znali su oni da su i latinska i grčka kultura u svojim korijenima poganske, a prema tome su poganska i latinska i grčka slova. Već u samom slovu treba se nalaziti evandeoska poruka. Do sada je nekoliko stručnjaka zastupalo tezu da je prvo glagoljsko slovo ustvari križ (+) koji je poslije na krajevima poprečne crte dobio najprije kratke a poslije i dulje povlake prema dolje da se u liturgijskim tekstovima razlikuje od znaka križa. Križ je, naime, jako čest u obredima gdje svećenik treba napraviti znak križa za blagoslov.
- ⁶ Marica ČUNČIĆ, Što je opat Držiha naučio od opata Maja?, *900 godina Bašćanske ploče* (1100-2000), Krčki zbornik 42, Posebno izdanje 36, Baška, 2000., str. 257 — 269.
- ⁷ Tako je jedan od zaključaka Sinode u Splitu 925. godine. Glagoljicom se smiju služiti samo oni »in clericatu et monachatu« (*Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* /u duljnjem tckstu: CD/, vol. I, Zagreb, 1967. str. 32). Ovdje klerikat označuje niže redove. Svećenici redovno to ne smiju osim u slučaju da nema drugih, a i tada samo uz papinsku dozvolu.
- ⁸ U odgovoru pape Aleksandra II. na zaključke splitske sinode 1060. godine stoji: »Sclavos, nisi Latinas litteras didicerint, ad sacros ordines promoveri... prohibemus« (CD, I, 96). Na prvi pogled čini se da je riječ o zabrani. Ustvari je riječ o dopuštenju glagoljanja svim svećenicima koji nauče latinski.
- ⁹ Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik* 25 (1998.), str. 55 — 66.
- ¹⁰ Mile BOGOVIĆ, *Senjsko-modruška ili krbavska biskupija: izvješća biskupa Svetoj Stolici 1602 — 1919.*, Monumenta Croatica Vaticana — posebna izdanja 4, Croatica Christiana — Fontes, Zagreb 2003., str. 410 — 413.
- ¹¹ Njegov odnos prema ulozi Svete braće za narodnosno i crkveno jedinstvo Slavena izrazio je Franjo Rački u svom djelu: *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Methoda slovjenskih apostolov*, Zagreb, 1857.
- ¹² Apologia adversus eos qui assererunt a S. Hieronymo Dalmata doctore amximo slavonicos seu glagoliticos caracteres repertos esse. Taj spis napisao je Kašić da se obrani od nekih »našinaca« koji su osporavali njegov prijevod Biblije na hrvatski jezik što se razlikuje od onoga koji je učinio sv. Jeronim, a koji jedini ima crkveno priznanje. Valja uzeti ovdje da je Kašiću napad na Jeronimovo autorstvo potreban da se prihvati njegov prijevod (Vladimir Horvat, *Bartol Kašić — otac hrvatskog jezikoslovlja*, Zagreb, 1999., str. 199 — 237). O tome kada je hrvatska tradicija pripisivala izmu glagoljice sv. Jeronim a kada sv. Ćirilu i Metodu vidi kod Petra Runje: *O knjigama hrvatskih glagoljaša*, Zagreb, 1998., str. 101 — 123.
- ¹³ Mile BOGOVIĆ, Staroslavenska liturgija u biskupijama senjskoj i modruškoj u 19. stoljeću i Parčićev misal, *Riječki teološki časopis*, I (1993), 2, str. 209 — 225. Ogranak Matice hrvatske u Zadru objavio je isti članak u posebnom broju *Zadarske smotre* XLII (Zadar, 1993), br. 3, str. 63 — 77), posvećenom Parčiću. Objavljen je i »Zbornik radova sa znanstvenog skupa: Život i djelo Dragutina Parčića«, održanoga u Zadru i Preku 18. i 19. listopada 1992. To je ustvari isti tekst kao i u »Zadarskoj smotri« samo je ovitak drukčiji. Taj članak je na istim stranicama.
- ¹⁴ Kerubin ŠEGVIĆ, *Hrvatski jezik u katoličkom bogoslužju*, Zagreb, s. a..
- ¹⁵ Mile BOGOVIĆ, Hrvatsko glagoljsko tisućljeće, *Senjski zbornik* 25 (1998.), str. 45-137.